सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन कार्यविधि - २०७५

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वन तथा भू-संरक्षण विभाग
बबरमहल, काठमाडौं

सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन कार्यविधि - २०७५

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वन तथा भू-संरक्षण विभाग
बबरमहल, काठमाडौं

नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालयको मिति २०७५/०५/२६ को सचिवस्तरीय निर्णयबाट स्वीकृत

प्रथम प्रकाशनः माघ, २०७५

प्रकाशन प्रतिः ५,००० प्रति

प्रकाशकः
नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वन तथा भू-संरक्षण विभाग
बबरमहल, काठमाडौं ।

आवरण तस्वीरः पोखराको शान्तिस्तुप एवं आसपासका सामुदायिक वन र फेवातालको मनोरम दृश्य (फोटो सौजन्यः https://bit.ly/2MLYfEK)

आवरण तस्वीर (पछाडी): पर्यापर्यटनको सम्भावना सहितको सोलुखुम्बुको सल्लेरी नजिकको सामुदायिक वन र सुन्दर नदी (फोटो सौजन्यः डा. राजेन्द्र के.सी.)

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वन तथा भू-संरक्षण विभाग

☎: ४-२२७५७४, ४-२२०३०३, ४-२२१२३१, ४-२१६३७९, ४-२२१७४४
फ्याक्स : ४-२२७३७४

(कृपया पत्रोत्तरमा प्राप्त पत्र संख्या र मिति उल्लेखि गर्नुहोला ।

प्राप्त पत्र संख्या र मितिः
पत्र संख्या :
च. नं.:

बबरमहल
काठमाडौं, नेपाल

दुई शब्द

विश्व सामु नेपाल, सहभागितामूलक वन व्यवस्थापन पद्धतिमा अग्रणीको रुपमा परिचित रहेको छ । ती व्यवस्थापन पद्धतिहरूमा सामुदायिक वन विकास कार्यक्रम प्रमुख रुपमा रहेको छ, जसबाट नेपालका २२,२६६ सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन भई २२,३७,६७० हेक्टर वन क्षेत्र २९,०७,८७१ घरधुरीहरूबाट व्यवस्थापन हुँदै आएको छ । सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमद्वारा वनको उचित व्यवस्थापन भई वनको हैसियतमा सुधार हुनुका साथै वन पैदावारको स्थानीय तथा राष्ट्रिय आपूर्तिबाट रोजगारीको अभिवृद्धि भई राजश्वमा समेत टेवा पुगेको छ । पर्यटकीय हिसाबले सम्भावना रहेका सामुदायिक वनहरूमा वन पैदावारको उत्पादन सहित वातावरणीय सेवाहरूको प्रवर्द्धन गरी अधिकतम आर्थिक लाभ प्राप्त गर्ने, समग्र वनको हैसियतमा सुधार गर्ने, वातावरण र जैविक विविधता संरक्षण र स्थानीय उपभोक्ताहरूको मौलिक सामाजिक र सांस्कृतिक मूल्य मान्यतामा बढावा हुने गरी वन विहार, जलविहार, पार्क र उद्यान अवलोकन, वनभोज, फोटो यात्रा, सिनेमा वा भिडियो छायाङ्कन, सूचना तथा सन्देशमूलक गतिविधि, ऐतिहासिक, धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदा अवलोकन जस्ता संरक्षण, रोजगारी तथा आयआर्जन सिर्जना हुने क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरी समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने हिसाबले सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन संचालन कार्यविधि २०७५ तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । नेपाल सरकारद्वारा आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा करिव ५,००० वटा सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन कार्यक्रम संचालन गर्ने लक्ष्य लिइ सोही बमोजिम बजेट विनियोजन समेत भएको छ । यो कार्यविधि सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन संचालन गर्ने समूहहरू, सहजीकरण गर्ने संघीय तथा प्रादेशिक वन कार्यालय/निकायहरू, गैह्र सरकारी संघ संस्थाहरू एवं स्थानीय तहहरूलाई समेत उपयोगी हुने विश्वास लिएको छु ।

अन्त्यमा, कार्यविधि तयार गर्ने कार्यमा नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्नुहुने यस विभागका तत्कालीन महानिर्देशक डा. कृष्णप्रसाद आचार्यलाई धन्यवाद दिँदै कार्यविधि तयार गर्ने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने उपमहानिर्देशकद्वय डा. अनुजराज शर्मा, डा. राजेन्द्र के.सी., उपसचिवहरू प्रकाश लम्साल, प्रेम खनाल, जीवनाथ पौडेल तथा सहायक वन अधिकृतद्वय शान्त राम बराल र संजीव राज ढकाल लगायत सम्वद्ध सबै कर्मचारी तथा सरोकारवालाहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

डा. राम प्रसाद लम्साल
महानिर्देशक

विषयसूची

१. प्रस्तावना	१
२. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ	१
३. परिभाषा	१
४. लक्ष्य र उद्देश्य	३
५. सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन सम्बन्धी व्यवस्था	४
६. वन्यजन्तु पालन सहितको पर्यापर्यटनको लागि विशेष व्यवस्था	५
७. व्यवस्थापन समिति सम्बन्धी व्यवस्था	६
८. आशयपत्र तथा प्रस्तावको आव्हान, मूल्याङ्कन र करारनामा	७
९. करारनामामा समावेश गर्नुपर्ने मुख्य शर्तहरू	१०
१०. प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने	११
११. अनुगमन तथा निरीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था	११
१२. व्यवसाय सञ्चालनको अवधि	११
१३. व्यवसाय बन्द गर्न सकिने	१२
१४. शुल्क तथा कर निर्धारण सम्बन्धी व्यवस्था	१२
१५. प्राप्त लाभको सदुपयोग सम्बन्धी व्यवस्था	१३
१६. स्थानीय वस्तु, सेवा र कलालाई उच्च प्राथमिकता दिनुपर्ने	१३
१७. स्थानीय रोजगारीलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने	१३
१८. अन्तिम व्याख्या गर्ने अधिकार	१३
१९. विविध	१३
अनुसूचीहरू:	
अनुसूची १	१५
अनुसूची २	१६
अनुसूची ३	१८

सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन कार्यविधि - २०७५

१. प्रस्तावना

पर्यटकीय सम्भावना रहेका सामुदायिक वनहरूमा वन पैदावारको उत्पादन सहित वातावरणीय सेवाहरूको प्रवर्द्धन गरी अधिकतम आर्थिक लाभ प्राप्त गर्ने, समग्र वनको हैसियतमा सुधार गर्ने, वातावरण र जैविक विविधता संरक्षण र स्थानीय उपभोक्ताहरूको मौलिक सामाजिक/सांस्कृतिक मूल्य मान्यतामा बढावा हुनेगरी वन विहार, जलविहार, पार्क/उद्यान अवलोकन, वनभोज, फोटो यात्रा, सिनेमा वा भिडियो छायाङ्कन, सूचना तथा सन्देशमूलक गतिविधि, ऐतिहासिक/धार्मिक/साँस्कृतिक सम्पदा अवलोकन जस्ता संरक्षण, रोजगारी तथा आयआर्जन सिर्जना हुने क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरी समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने कार्य गर्न इच्छुक समूहलाई सहयोग पुऱ्याउन सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन संचालन कार्यविधि २०७५ जारी गरिएको छ ।

२. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ

यो कार्यविधिको नाम "सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन संचालन कार्यविधि २०७५" रहेको छ । यो कार्यविधि नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्वीकृत प्राप्त भएको मितिदेखि लागु हुनेछ । आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा उल्लेखित सामुदायिक वनमा पर्यापयर्टन कार्यक्रम समेत यसै कार्यविधि अनुसार कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

३. परिभाषा

विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा, यस कार्यविधिमा

(क) "ऐन" तथा "नियमावली" भन्नाले वन ऐन, २०४९ र वन नियमावली, २०५१ सम्झनु पर्दछ ।

(ख) "मार्गदर्शन" भन्नाले सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको मार्गदर्शन, २०७१ सम्झनु पर्दछ ।

(ग) “विधान” तथा “कार्ययोजना” भन्नाले सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको विधान र सामुदायिक वनको स्वीकृत कार्ययोजना सम्झनु पर्दछ ।

(घ) “समूह” भन्नाले सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहलाई सम्झनु पर्दछ ।

(ङ) “पर्यापर्यटन” भन्नाले सामुदायिक वन संरक्षण र स्थानीय समुदायको समृद्धिमा टेवा पुग्ने गरी शैक्षिक, मनोरञ्जनात्मक, भू-दृष्य अवलोकन तथा जानकारीमूलक उद्धेश्यको लागि निम्नलिखित नीतिगत सिद्धान्तमा आधारित रहेर प्रकृतिप्रतिको जिम्मेवारीवोधका साथ सामुदायिक वन विहार गर्ने कार्यलाई जनाउँछ ।

- सामुदायिक वनको दीगो व्यवस्थापन र जैविक विविधता संरक्षण गर्दै आर्थिक लाभ उपलब्ध गराउने,
- समूह तथा निजी क्षेत्रको लागि आय आर्जन र रोजगारीका अवसरहरूको सिर्जना गराउने,
- स्थानीय सामाजिक, सांस्कृतिक तथा वातावरणीय मूल्य मान्यतालाई सम्मान तथा सुदृढ गर्ने,
- पर्यटक तथा स्थानीय समुदाय दुवै पक्षलाई सकारात्मक अनुभव दिने ।

(च) “पर्यापर्यटन क्षेत्र” भन्नाले प्राविधिक र व्यवस्थापकीय दृष्टिकोणले पर्यापर्यटनका लागि उपयुक्त ठहर गरी स्वीकृत कार्ययोजनामा तोकिएको सामुदायिक वनको भाग सम्झनु पर्दछ ।

(छ) “पर्यापर्यटन योजना” भन्नाले सामुदायिक वनको स्वीकृत कार्य योजनमा छुट्टै परिच्छेदको रुपमा समावेश गरिएको पर्यापर्यटन क्रियाकलापहरूको पहिचान, व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धनका कार्यक्रमहरू सहितको योजना सम्झनु पर्दछ ।

(ज) “प्रस्ताव” भन्नाले पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्न तयार गरेको आर्थिक तथा प्राविधिक विश्लेषण सहितको प्रस्तावलाई सम्झनु पर्दछ ।

(झ) “प्रस्तावक” भन्नाले पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले यसै कार्यविधि अनुसार प्रस्ताव पेश गर्ने समूह, व्यक्ति, फर्म वा संस्था सम्झनु पर्दछ ।

(ञ) "शुल्क" भन्नाले पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालनका लागि सामुदायिक वनक्षेत्र वा त्यसले प्रदान गर्ने सेवाको उपयोग गरे वापत समूह वा समूहसंग करार गरेको संचालकलाई सेवाग्राहीले बुझाउने रकमलाई सम्झनु पर्दछ ।

(ट) "संचालक" भन्नाले स्वीकृत कार्ययोजना अनुसार सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन व्यवसाय संचालन गर्ने समूह वा समूहसंग करार गरी लगानी गर्ने र सोबाट प्राप्त लाभको हिस्सेदारलाई सम्झनु पर्दछ ।

(ठ) "निजी क्षेत्र" भन्नाले पर्यापर्यटन व्यवसायमा समूहसंग साझेदारी वा निजी लगानी गर्न इच्छुक व्यक्ति, कम्पनी वा संघसंस्थालाई सम्झनु पर्दछ ।

(ढ) "स्थानीय तह" भन्नाले गाउँपालिका वा नगरपालिका वा उप-महानगरपालिका वा महानगरपालिका सम्झनु पर्दछ ।

(ढ) "अवधि" भन्नाले स्वीकृत कार्ययोजनामा तोकिए बमोजिम पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्न पाउने समय सिमालाई सम्झनु पर्दछ ।

(ण) व्यवस्थापन समिति भन्नाले दफा ७ बमोजिमको समितिलाई सम्झनु पर्दछ ।

४. लक्ष्य र उद्देश्य

४.१ लक्ष्य

सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन संचालन गरी जैविक विविधता संरक्षण, दीगो वन व्यवस्थापन र स्थानीय तथा राष्ट्रिय समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने ।

४.२ उद्देश्य

(क) सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन व्यवसाय संचालन गरी जैविक विविधता संरक्षण लगायतका वातावरणीय सेवाको प्रवर्द्धन तथा सदुपयोग गर्ने ।

(ख) पर्यापर्यटन व्यवसायलाई समूहको वैकल्पिक आयस्रोतको रुपमा स्थापित गरी आम्दानी र रोजगारीका अवसर सहितको वातावरण मैत्री विकासमा योगदान पुऱ्याउने ।

(ग) समूह र सहकारी, स्थानीय तह वा निजी क्षेत्र (जहाँ जुन सम्भव छ) को व्यवसायिक साझेदारीमा पर्यापर्यटन व्यवसाय संचालन गरी स्थानीयस्तरमा संरक्षण तथा समृद्धि हासिल गर्ने ।

५. सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन सम्बन्धी व्यवस्था

५.१ समूहले पर्यापर्यटन क्रियाकलाप आफैं वा निजी क्षेत्र, सहकारी, स्थानीय तहको साझेदारी र सहकार्यमा गर्न सक्नेछ ।

५.२ पर्यापर्यटन व्यवसाय संचालन गर्न चाहने समूहले अनुसूची १ बमोजिमका पर्यापर्यटन सम्बन्धी विषयहरूमध्ये आफुले गर्न चाहेको विषय साधारण सभाबाट निर्णय गराई कार्ययोजनामा समावेश गर्न सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयवाट स्वीकृति प्राप्त गर्नुपर्नेछ ।

५.३ समूह आफैंले पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्ने भएमा कार्ययोजनामा भएको व्यवस्था बमोजिम प्रस्ताव तयार गरी साधारण सभाबाट अनुमोदन गराई डिभिजनल वन अधिकृतको स्वीकृति लिनुपर्नेछ ।

५.४ समूहले निजी क्षेत्रको साझेदारी वा सहकार्यमा पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्ने भएमा दफा ८ बमोजिम आशयपत्र र प्रस्ताव आव्हान, मूल्याङ्कन, संचालक छनौट तथा करार गरी कार्ययोजनामा समावेश गर्न डिभिजनल वन अधिकृतको स्वीकृति लिनुपर्नेछ ।

५.५ सामुदायिक वनको दीगो व्यवस्थापन र जैविक विविधता संरक्षणमा सहयोग पुग्ने गरी अनुसूची २ मा उल्लेखित क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिनेछ । वन्यजन्तु पालन सहितको पर्यापर्यटनको लागि दफा ६ बमोजिमको व्यवस्था पालना गर्नुपर्नेछ ।

५.६ सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन सम्बन्धी व्यवसाय सञ्चालन गर्दा अनुसूची ३ मा उल्लेखित क्रियाकलापहरू गर्न गराउन हुँदैन ।

६. वन्यजन्तु पालन सहितको पर्यापर्यटनको लागि विशेष व्यवस्था

६.१ समूहले सामुदायिक वनको भौगोलिक अवस्था र हावापानी सुहाउँदो किसिमका असहाय, घाइते (उपचार पश्चात), मुद्दाको रोहमा प्राप्त भएका, तथा उद्धार गरिएका वन्यजन्तु संग्रह, पालन र व्यवस्थापन गरी वन्यजन्तुको महत्व, स्वभाव, संरक्षणको स्थिति आदिबारे जानकारी तथा संरक्षण शिक्षा सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

६.२ पर्यापर्यटनको लागि उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त भएका वन्यजन्तु पालन गर्दा देहायका न्यूनतम व्यवस्थाको प्रवन्ध गरेको हुनुपर्नेछ ।

(क) वन्यजन्तुको आनीवानी लगायतका विषयलाई ध्यान दिई सदर चिडियाखानाले निर्धारण गरेको मापदण्ड अनुसारको आहार, वास क्षेत्र, वन्यजन्तुको मृत्यु संस्कार, सरसफाई तथा कार्यस्थलमा सुरक्षाको व्यवस्था ।

(ख) वन्यजन्तुको स्वास्थ परीक्षण तथा उपचारको लागि पशु चिकित्सकको नियमित सेवाको व्यवस्था ।

(ग) वन्यजन्तुको लागि पानीको स्थायी स्रोतको व्यवस्था ।

(घ) वन्यजन्तुको हेरचाह गर्ने रेखदेख गर्ने सहयोगी (care taker) लाई तालिमको व्यवस्था ।

६.३ एक डिभिजन वन कार्यालय अन्तर्गत बढिमा तीनवटासम्म गैंडा, बाघ, हात्ती, कस्तुरी मृग, ध्वाँसे चितुवा, हिउँ चितुवा, रेडपाण्डा, गौरी गाई, घडियाल गोही, ठूलो धनेश बाहेकका प्रजातिका लागि सम्बन्धित डिभिजनल वन अधिकृतबाट र त्यसभन्दा बढी संख्याका प्रजाति पालन गर्नुपरेमा विभागबाट स्वीकृत लिनुपर्नेछ ।

६.४ परिस्थितिजन्य कारण वा दफा १३ बमोजिमको अनुगमन प्रतिवेदनबाट वन्यजन्तु पालन कार्यक्रम बन्द गर्नुपर्ने भएमा डिभिजनल वन अधिकृतले प्रदेश वन निर्देशनालय, छिमेकी डिभिजन वन कार्यालय/विभाग र नजिकको राष्ट्रिय निकुन्ज कार्यालयसंग आवश्यक समन्वय गरी अन्य इच्छुक समूहलाई

हस्तान्तरण गर्ने वा निकुञ्ज/राष्ट्रिय वनमा छाड्ने आवश्यक निर्णय लिनुपर्नेछ ।

७. व्यवस्थापन समिति सम्बन्धी व्यवस्था

७.१ पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्न चाहने समूहले देहाय बमोजिमको एक व्यवस्थापन समिति गठन गर्नेछ :

(क) समूहको अध्यक्ष वा समूहले तोकेको पदाधिकारी - संयोजक

(ख) सम्बन्धित क्षेत्रको सब डिभिजन वन कार्यालयको प्रतिनिधि - सदस्य

(ग) स्थानीय वडा अध्यक्ष वा वडा कार्यालयले तोकेको प्रतिनिधि- सदस्य

(घ) स्थानीय उद्योग वाणिज्य संघको प्रतिनिधि - सदस्य

(ङ) समूहको सचिव -सदस्य-सचिव

७.२ उपदफा (१) (ख), (ग) र (घ) बमोजिमको सदस्य तोकी पठाइदिन समूहले सम्बन्धित निकायलाई पत्राचार गर्नुपर्नेछ। समितिले पूर्णता पाइसकेपछि बैठक बसी समितिलाई प्राप्त कार्यसूची, पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालन सम्बन्धी कार्ययोजना र यो निर्देशिकाको अधिनमा रही कार्य गर्नु पर्नेछ ।

७.३ उपदफा (१) बमोजिम गठित व्यवस्थापन समितिको काम कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ

(क) समूहले कार्ययोजनामा उल्लेख गर्ने पर्यापर्यटन सम्बन्धी विषयवस्तु पहिचान गर्ने,

(ख) पर्यापर्यटन व्यवसाय संचालन गर्ने सम्बन्धमा समूहलाई आवश्यक सहयोग र सहजीकरण गर्ने,

(ग) समूह आफैंले पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्ने भए त्यसको व्यवस्थापकीय भूमिका निर्वाह गर्ने,

(घ) समूहले सहकारी, निजी क्षेत्र, स्थानीय तहसंग साझेदारीमा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने भए सो सम्बन्धी आशयपत्र आव्हान गर्ने, प्राप्त हुन

आएका आशयपत्रहरू मूल्याङ्कन गरी छनौट गर्ने, आर्थिक र प्राविधिक प्रस्ताव माग गर्ने, प्राप्त आर्थिक तथा प्राविधिक प्रस्तावहरूको मूल्याङ्कन गरी प्रस्तावक छनौट गर्ने,

(ङ) पर्यापर्यटन सम्बन्धी विभिन्न क्रियाकलापहरूको पहिचान र शुल्क निर्धारण गर्न समूहलाई सहयोग गर्ने, पर्यापर्यटन व्यवसायको अनुगमन तथा पृष्ठपोषण गर्ने,

(च) प्रस्ताव मूल्याङ्कनका आधार सूचक तथा सूचकाङ्कहरू तयार गरी अनुमोदन गर्ने,

(छ) प्रस्ताव मूल्याङ्कन सम्बन्धी काम गर्न थप सेवा आवश्यक भएमा समितिले बढिमा २ जना विज्ञ वा परामर्शदाताको सेवालिन सक्नेछ ।

८. आशयपत्र तथा प्रस्तावको आव्हान, मूल्याङ्कन र करारनामा

८.१ व्यवसाय सञ्चालनका लागि समूहले निजी क्षेत्रसंग साझेदारी गर्ने भएमा देहायका कुराहरू खुलाई राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकामा २१ दिनको सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी आशयपत्र माग गर्नुपर्नेछ ।

(क) सामुदायिक वनको नाम, ठेगाना, क्षेत्रफल र चारकिल्ला र प्रस्तावित पर्यापर्यटन कार्यक्रम,

(ख) आवेदन फारमको ढाँचा प्राप्त गर्न सक्ने स्थान, वेभसाइट, आवेदन दस्तुर,

(ग) आशयपत्रमा समावेश हुनुपर्ने मुख्य मुख्य कुराहरू, जस्तैः फर्म कम्पनी संघसंस्थाको दर्ताको प्रमाण, नवीकरण, भ्याट वा प्यान सम्बन्धी प्रमाण, आयकर चुक्ता सम्बन्धी प्रमाण, प्रस्तावित पर्यापर्यटन व्यवसाय र अवधि तथा सञ्चालनको अनुभव आदि,

(घ) आशयपत्र बुझाउने स्थान, अन्तिम मिति, बुझाउने विधि, सम्पर्क व्यक्तिको फोन नम्बर र इमेल,

(ङ) अन्य आवश्यक शर्तहरू

८.२ उपदफा (१) को समय सीमाभित्र आशयपत्र प्राप्त नभएमा वा एक मात्र आशयपत्र प्राप्त भएमा प्राप्त आशय पत्रलाई कायमै राखी पुनः ७ (सात) दिनको सूचना प्रकाशित गर्नु पर्नेछ ।

८.३ प्राप्त हुन आएका आशयपत्रहरू दफा ७ बमोजिमको समितिको बैठक राखी आशयपत्र खोली पूर्व निर्धारित आधार र सूचकहरूको आधारमा मूल्याङ्कन गर्नु पर्नेछ ।

८.४ दुई वटामात्र रितपूर्वकका आशय पत्र प्राप्त भएमा दुवैलाई र तीन वा सोभन्दा बढी आशयपत्र प्राप्त भएमा कम्तिमा ३ वटा आशयपत्र छनौट गरी आशयपत्रदातालाई विस्तृत कार्ययोजना सहित देहायका विषयवस्तु खुलाई आर्थिक तथा प्राविधिक प्रस्ताव पेश गर्न १५ दिनको म्याद दिई पत्र मार्फत् आव्हान गर्नुपर्छ ।

(क) प्रस्तावकको नाम, ठेगाना र कार्य अनुभवको विवरण ।

(ख) सञ्चालन गर्न चाहेको पर्यापर्यटन व्यवसायको उद्धेश्य, क्रियाकलाप सहितको किसिम, विस्तृत डिजाइन सहितको नक्सा, सेवाग्राहीसंग लिइने शुल्कको संरचना, समग्र लागत तथा लाभको विश्लेषण सहितको व्यावसायिक योजना र सोको संचालनबाट सामुदायिक वन तथा समूहमा पर्न सक्ने सकारात्मक र नकारात्मक पक्षहरूको विश्लेषण ।

(ग) सेवाग्राहीसंग लिने प्रस्तावित शुल्क र समूहलाई बुझाउने शुल्क सम्बन्धी व्यवस्था ।

(घ) व्यवसायिक र दक्ष जनशक्ति सम्बन्धी विवरण ।

(ङ) वातावरणीय व्यवस्थापन (प्रदुषण नियन्त्रण, फोहोरमैला व्यवस्थापन, जैविक विविधता संरक्षण आदि) ।

(च) सामाजिक उत्तरदायित्व सम्बन्धी व्यवस्था (सामाजिक सम्बन्ध सुमधुर बनाउन र विस्तार गर्नको लागि गरिने क्रियाकलापहरू) ।

(छ) अपराधजन्य घटना वा दुर्घटना नियन्त्रणको लागि अवलम्बन गरिने सुरक्षाका उपाय र पूर्व तयारी ।

(ज) विविध ।

८.५ दफा ७ बमोजिमको समितिले समितिको बैठकमा उपदफा (४) बमोजिम प्राप्त प्रस्ताव प्रस्तुत गरी मूल्याङ्कन गर्नु पर्नेछ ।

८.६ मूल्याङ्कन गरिएका प्रस्तावहरूमध्ये उच्चतम अङ्क प्राप्त गर्ने प्रस्तावलाई छनौट गरी करारनामाको लागि सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिमा सिफारिस गरी सम्बन्धित प्रस्तावकलाई जानकारी पाएको ७ (सात) दिनभित्र करारनामा गर्न आउन करारनामाका शर्तहरू उल्लेख गरी पत्राचार गर्नु पर्नेछ । सोको विवरण समूहको सूचना पाटीमा टाँस गरी सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ । दोस्रो र तेस्रो उच्च अंक प्राप्त गर्ने प्रस्तावको प्रस्तावकलाई प्राप्त अंक र स्थानको विवरण सहित निजको सम्पर्क ठेगानामा पठाउनु पर्नेछ ।

८.७ सर्वाधिक अङ्क प्राप्त गर्ने प्रस्तावकले उपदफा (६) बमोजिम करारनामा गर्न नआएमा दोस्रो बढी अंक प्राप्त गर्ने प्रस्तावकलाई करारनामा गर्न आउन ७ (सात) दिनको म्याद दिई बोलाउनु पर्दछ । यसैगरी दोस्रो बढी अंक प्राप्त गर्ने प्रस्तावक पनि पूर्व सूचना र चित्त बुझ्दो कारण बेगर म्यादभित्र अनुपस्थित भएमा तेस्रो बढी अंक ल्याउने प्रस्तावकलाई ७ (सात) दिन भित्र बोलाई करारनामा गर्नु पर्नेछ ।

८.८ सर्वाधिक पहिलो, दोस्रो र तेस्रो अङ्क ल्याउने कुनै पनि प्रस्तावकहरू म्यादभित्र करारनामा गर्न नआएमा समितिले व्यवसाय सञ्चालन गर्न इच्छुक अन्य व्यक्ति, संघ संस्था, फर्म वा कम्पनीबाट प्रस्ताव माग गरी दुई पक्षीय वार्ताको माध्यमबाट व्यवसाय सञ्चालनको लागि प्रस्तावक छनौट गरी करारनामा गर्न सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

८.९ माथि जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि समितिले प्रस्ताव मूल्याङ्कन गरी प्रस्तावक छनौट गरिसकेपछि सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले त्यसलाई

अनुमोदन गर्नु पर्नेछ । अनुमोदित प्रस्तावलाई स्वीकृत गरी सामुदायिक वनको कार्ययोजनामा समावेश गर्न सिफारिस सहित डिभिजन वन कार्यालयमा लागि पठाउनु पर्नेछ ।

९. करारनामामा समावेश गर्नुपर्ने मुख्य शर्तहरू

९.१ सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले दफा ७ बमोजिम छनौट गरिएका प्रस्तावकसंग करारनामा गर्दा देहायका कुराहरू प्रष्ट रुपमा उल्लेख गर्नुपर्छ ।

(क) पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालकले करारनामा गर्दा बुझाउनुपर्ने रकम, धरौटी वा बैङ्क ग्यारेण्टी रकम,

(ख) करारनामा भएपछि व्यवसाय आरम्भ गरिसक्नु पर्ने अवधि,

(ग) पर्यापर्यटन क्षेत्रमा गर्न नहुने क्रियाकलापहरू

(घ) सञ्चालन गरिने विभिन्न क्रियाकलापहरूको दफा १० बमोजिमको शुल्क र कर,

(ङ) सञ्चालक, कर्मचारी वा कामदार र सेवाग्राही र समूहले पालन गर्नुपर्ने आचारसंहिता,

(च) सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाबाट पर्यापर्यटनको लागि आर्थिक अनुदान सहायता प्राप्त गर्ने र खर्च गर्ने तरिका,

(छ) समूहले सेवा प्रदायक वा सञ्चालकलाई उपलब्ध गराउने भौतिक पूर्वाधार निर्माण वा व्यवस्थापन सम्बन्धी सहयोग,

(ज) कुनै पक्षबाट करारका शर्तहरू उल्लंघन गरिएमा त्यस वापत हुने कारवाही सम्बन्धी व्यवस्था वा क्षतिपूर्ति सम्बन्धी शर्तहरू,

(झ) करारनामा सम्बन्धी विवाद उत्पन्न भएमा त्यसको अन्तिम व्याख्या गर्ने निकाय वा अधिकारी,

(ञ) अपराध नियन्त्रणमा सेवा प्रदायक, समूह र वन कार्यालयको भूमिका,

(ट) सेवा प्रदायकका सामाजिक, सांस्कृतिक र वातावरणीय दायित्व सम्बन्धी कुराहरू आदि ।

९.२ उपदफा (१) मा उल्लेखित करारनामाका शर्तहरूको पालना गर्नु गराउनु करारनामाका पक्षहरूको कर्तव्य र जिम्मेवारी हुनेछ ।

१०. प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने

१०.१ पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालकले प्रत्येक आर्थिक वर्षमा चौमासिक र वार्षिक अवधि समाप्त भएको ७ दिनभित्र समूहलाई आवधिक प्राविधिक तथा आर्थिक प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ ।

११. अनुगमन तथा निरीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

११.१ समूहले आफ्नो सामुदायिक वनमा नियमित अनुगमनको व्यवस्था मिलाई संचालकले दफा १० अनुसार पेश गरेको प्रतिवेदनको स्थलगत रुपमा जाँच गरी सञ्चालकलाई नियमित रुपमा पृष्ठपोषण दिनु पर्नेछ र सोको प्रतिवेदन समूहको साधारण सभामा प्रस्तुत गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

११.२ सम्बन्धित सब-डिभिजन वन कार्यालयले आफ्नो क्षेत्रका सामुदायिक वनमा सञ्चालित पर्यापर्यटन कार्यक्रमको नियमित अनुगमन तथा निरीक्षण गरी डिभिजन वन कार्यालयमा प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

१२. व्यवसाय सञ्चालनको अवधि

१२.१ पर्यापर्यटन सम्बन्धी व्यवसाय सञ्चालकसंग पहिलो पटक बढीमा कार्ययोजनाको १० वर्षको लागि करारनामा गर्न सकिनेछ । दफा ७ बमोजिमको समितिले करारनामा अनुसारको कामको वार्षिक तथा मध्यावधि मूल्याङ्कन गरी आवश्यक पृष्ठपोषण दिनुपर्नेछ । संचालकको काम सन्तोषजनक भएको अवस्थामा करारनामाका शर्तहरूमा समसामयिक संशोधन गरी एक अवधिका लागि व्यवसाय सञ्चालनको म्याद थप गर्न सकिनेछ ।

१२.२ दफा १३ बमोजिम व्यवसाय बन्द गरिएको अवस्थामा वा करारनामाको अवधि एक पटक थप भई समाप्त भएको अवस्थामा पुनः प्रस्तावसहितको

आवेदनको लागि सूचना प्रकाशित गरी प्रस्तावक छनौट प्रक्रिया अघि बढाउनु पर्नेछ ।

१३. व्यवसाय बन्द गर्न सकिने

१३.१ वार्षिक तथा मध्यावधि मूल्याङ्कनमा सञ्चालकको कार्य र व्यवस्थापन पक्ष सन्तोषजनक नदेखिएमा वा संचालकले करारनामाका शर्तहरूको र कार्ययोजनाको पालना गर्न नसकेको वा सामुदायिक वनमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर पर्ने कुनै कार्य गरेको जानकारी हुन आएमा डिभिजनल वन अधिकृतले सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालय वा समूह मार्फत यथाशक्य चाँडो अनुगमन गरी गराई सोको आधारमा निम्न कार्यहरू गर्नु पर्नेछ ।

१३.२ करारनामाका शर्तहरूको पालना तथा कार्ययोजना बमोजिम कार्य संचालन नगर्नु नगराउनुको उचित कारण सहित १५ दिनको म्याद दिई संचालकलाई स्पष्टिकरण माग गर्नेछ ।

१३.३ संचालकले पेश गरेको स्पष्टिकरण सन्तोषजनक नभएमा वा स्थलगत प्रतिवेदनबाट पर्यापर्यटन व्यवसाय बन्द गर्न उचित ठहऱ्याइएमा समूहले व्यवसाय बन्द गरी सोको जानकारी संचालकलाई दिनु पर्नेछ ।

१३.४ माथि १ र २ मा उल्लेख भए अनुसारका कार्यहरू समूहले उपयुक्त समयमा नगरेमा डिभिजनल वन अधिकृतले स्वयंले सम्पन्न गरी समूहलाई सचेत गराउने लगायतका कानुनी कारवाही गराउन सक्नेछ ।

१४. शुल्क तथा कर निर्धारण सम्बन्धी व्यवस्था

१४.१ शुल्क सम्बन्धी सम्पूर्ण व्यवस्था समूहको साधारणसभाबाट निर्णय गराई स्वीकृत कार्ययोजनामा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

१४.२ पर्यापर्यटन व्यवसायमा अनुभवी व्यक्ति, विज्ञ तथा सम्बन्धित सरोकारका निकायसंग पर्याप्त समन्वय र परामर्श गरी सेवाग्राहीबाट लिइने शुल्क निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

१४.३ संघीय र प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहबाट संकलन गरिने करको हकमा प्रचलित कानून र निर्धारित प्रक्रिया बमोजिम गर्नुपर्नेछ ।

१५. प्राप्त लाभको सदुपयोग सम्बन्धी व्यवस्था

१५.१ पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालवाट समूहले आर्जन गरेको रकम समूहको कोषमा जम्मा गरी "सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको आर्थिक कार्यविधि निर्देशिका २०७३" बमोजिम वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तयार गरी समूहले खर्च गर्न सक्नेछ ।

१६. स्थानीय वस्तु, सेवा र कलालाई उच्च प्राथमिकता दिनुपर्ने

१६.१ सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालकले आफ्नो व्यवसायको प्रवर्द्धनको लागि स्थानीयस्तरमा उत्पादित वस्तु, सेवा, कला र संस्कृतिको प्रयोगलाई उच्च प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

१७. स्थानीय रोजगारीलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने

१७.१ सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालकले आफ्नो व्यवसाय सञ्चालनको लागि स्थानीय जनशक्तिलाई रोजगारीको लागि प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

१८. अन्तिम व्याख्या गर्ने अधिकार

१८.१ यस निर्देशिकाको कार्यान्वयन गर्ने क्रममा यसमा उल्लेखित विषयमा कुनै विवाद उत्पन्न भएमा त्यसको व्याख्या गरी निर्णय दिने अन्तिम अधिकार सम्बन्धित प्रदेश उद्योग, पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा हुनेछ ।

१९. विविध

१९.१ डिभिजन वन कार्यालयले सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन व्यवसाय संचालन गर्ने समूहको छुट्टै लगत व्यवस्थित गर्नुपर्नेछ ।

१९.२ हाल सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन संचालन गरिरहेका समूहले यसै कार्यविधि निर्देशिकामा उल्लेखित अन्तरवस्तु र प्रक्रिया अनुसार व्यवस्थित गरी गराई तीन महिना भित्र सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयमा प्रतिवेदन दिई डिभिजन वन कार्यालयमा अभिलेखित गराउनुपर्नेछ ।

अनुसूचीहरूः

अनुसूची १

पर्यापर्यटन व्यवसाय संचालनका लागि कार्ययोजनामा समावेश गर्नुपर्ने विषयहरू (दफा ५ को उपदफा (२) संग सम्बन्धित)

(क) पर्यापर्यटन सम्बन्धी छुट्टै परिच्छेदको व्यवस्था,

(ख) वन ऐन २०४९, वन नियमावली २०५१, सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको मार्गदर्शन २०७१ समेतमा भएका सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन सम्बन्धी व्यवस्था र कार्यान्वयन,

(ग) पर्यापर्यटनको लागि सामुदायिक वनको जग्गा उपयोग बारे विस्तृत विवरण, प्रचलित कानून अनुकूलका व्यवस्थाहरू सहित निर्माण एवं व्यवस्थापन गर्न सकिने हरित पूर्वाधारको विवरण,

(घ) सञ्चालन गर्न चाहेको पर्यापर्यटन व्यवसायको उद्धेश्य, क्रियाकलाप सहितको किसिम, विस्तृत डिजाइन सहितको नक्सा, सेवाग्राहीसंग लिइने शुल्कको संरचना, समग्र लागत तथा लाभको विश्लेषण सहितको व्यावसायिक योजना,

(ङ) साझेदारीमा संचालन गर्ने भएमा समूह, स्थानीय तह, सहकारी र निजी क्षेत्रबीचको व्यवसायिक साझेदारीको आवश्यकता, सकारात्मक र नकारात्मक पक्षहरूको विश्लेषण सहित आपसी सहयोग तथा नियन्त्रणको व्यवस्था, लगानी र लाभको बाँडफाँड, करारनामाको तरिका तथा आवधिक शुल्क सम्बन्धी व्यवस्था,

(च) व्यवसाय सञ्चालकले पालन गर्नुपर्ने आधारभूत शर्तहरू सहित व्यवस्थापनको लागि संलग्न निकायको स्पष्ट भूमिका र जिम्मेवारी,

(छ) पर्यापर्यटन क्रियाकलापहरूको व्यवस्थापन तथा नियमनको लागि समूहस्तरबाट बनाइने संयन्त्रको संरचना, सो संरचनाको भूमिका र जिम्मेवारी,

(ज) व्यवसाय सञ्चालनबाट वन, वातावरण, समुदायको सांस्कृतिक-ऐतिहासिक पक्षमा पर्न सक्ने सम्भावित प्रतिकुल असरको पहिचान र न्यूनिकरण तथा नियन्त्रण गर्ने उपायहरू,

(झ) पर्यापर्टनबाट स्थानीयस्तरमा सृजना हुने रोजगारीको प्रकार र विवरण,

(ञ) विधान तथा स्वीकृत कार्ययोजनामा व्यवस्थित क्रियाकलाप विपरित हुनसक्ने कार्यहरूको नियन्त्रण गर्ने विधि र प्रक्रिया ।

अनुसूची २

सामुदायिक वनक्षेत्रमा सञ्चालन गर्न सकिने पर्यापर्यटन व्यवसाय सम्बन्धी क्रियाकलापहरू (दफा ५ उपदफा ५ संग सम्बन्धित)

(क) सामुदायिक वनभित्र वा आसपासका ऐतिहासिक, धार्मिक र पुरातात्त्विक महत्त्वका मठ, मन्दिर, चैत्य, गुम्बा, गुफा, झरना, सिमसार लगायतका सम्पदाहरूको संरक्षण, व्यवस्थापन र विकासमा टेवा पुग्ने गरी अवलोकन-भ्रमण, पदयात्रा, वन विहार, पौडी पोखरी, जलविहार जस्ता कार्यहरू सञ्चालन गर्न,

(ख) प्राकृतिक सौन्दर्य, भू-दृष्य एवं वन्यजन्तु अवलोकनको लागि मचान निर्माण र सञ्चालन,

(ग) सामुदायिक वनमा पाइने काष्ठ, गैह्रकाष्ठ वनस्पति प्रजाति र वन्यजन्तु लगायत जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धी सूचना केन्द्र (Information Center) स्थापना र सञ्चालन,

(घ) दफा ६ अनुसारको व्यवस्था गरी असहाय, मुद्दाको रोहमा प्राप्त भएका तथा उद्दार गरिएका वन्यजन्तु संग्रह, पालन तथा मिनी चिडियाखाना स्थापना र व्यवस्थापन,

(ङ) जंगली पुष्प बगैंचा, जैविक विविधता पार्क, इको-बाल उद्यान आदि सञ्चालन गर्न,

(च) न्यूनतम क्षेत्रफल (समग्र वनको क्षेत्रफलको दश प्रतिशत वा पाँच हेक्टरमा जुन न्यून हुन्छ सोही) मा नबढ्ने गरी स्थाई भौतिक संरचना (<u>पाहुना घर, पक्की शौचालय, रेष्टुरेण्ट</u>*, गिफ्ट सप, चौकिदार तथा टिकट काउण्टरको लागि घर, जनावरको आश्रयस्थल आदि) निर्माण गर्न,

(छ) बाँस, बेत, खर-खडाई आदि स्थानीय सामाग्री र प्रविधि प्रयोग गरी तोकिएको स्थानमा कटेज, प्रतिक्षालय, गोलघर, आराम स्थल, अस्थाई पसल तथा रेष्टुरेन्ट आदि निर्माण गरी सञ्चालन गर्न,

---

* वन ऐन २०४९ र नियमावली २०५१ को बर्खिलाप नहुने गरी ।

(ज) वातावरण मैत्री हरित पूर्वाधारहरू (ढुङ्गा माटोको गोरेटो, पदमार्ग, हाईकिङ्ग रुट, वाकिङ्ग रुट, साइकलिङ्ग रुट, आराम बेञ्च तथा कुर्चिहरू, डस्टबिन, इको गार्डेन, दुबोको हरियाली चौर, टेण्टेड क्याम्प, पिकनिक स्पटको व्यवस्थापन,

(झ) पर्यापर्यटनको लागि सामुदायिक वनको जग्गा प्रयोग गरे वापत कबुलियती वनमा नेपाल सरकारले लिने न्यूनतम कबुलियती दस्तुरलाई आधारमानी प्रस्ताव आव्हान गर्नुपर्ने,

(ञ) समूहको दैनिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न असुविधा नहुने गरी सुरक्षाको लागि चार किल्ला घेर्न वा तारवार लगाउन,

(ट) एलिफेन्ट सफारी, हर्स राइडिङ्ग, बर्ड वाचिङ्ग, बटरफ्लाई वाचिङ, फिसिङ, भिडियोग्राफी, साइक्लिङ, फोटो टुर, क्यानोपि वाक, हाइरोप, केवल कार आदि सञ्चालन गर्न ।

अनुसूची ३

सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन सञ्चालन गर्दा गर्न नहुने कार्यहरू (दफा ५ को उपदफा ६ संग सम्बन्धित)

(क) सामुदायिक वनमा गर्न नहुने भनी वन नियमावली २०५१ को नियम ३१ मा उल्लेखित कार्यहरू,

(ख) स्वीकृत कार्ययोजनामा पर्यापर्यटन व्यवसायको लागि गर्न सकिने भनी उल्लेख भएका कार्यहरू वाहेकका कार्यहरू,

(ग) नयाँ मोटर बाटो लगायतका पूर्वाधार निमार्ण गर्न, पानीको स्रोत तथा खोलानाला थुन्न, वहाव परिवर्तन गर्न वा स्थानीयवासीले उपयोग गरिराखेको स्रोतमा कुनै पनि तरिकाबाट अवरोध पुऱ्याउन,

(घ) वन्यजन्तुलाई पक्रन, घाइते बनाउन, वा मार्न वा दुःख दिन, वास्थानमा असर पुऱ्याउन, होहल्ला गरी असर पर्ने कुनै क्रियाकलाप गर्न गराउन,

(ङ) कार्ययोजनामा स्वीकृत भएको अवस्थामा बाहेक सामुदायिक वनका वन पैदावारहरू काट्न, उखेल्न, क्षति पुऱ्याउन, मास्न र ओसारपसार गर्न,

(च) भू-आकृति, भू-दृष्य र विशेष भौगोलिक अवस्थालाई बिगार्ने कार्य वा कुनै तरिकाबाट तोडमोड गर्न,

(छ) वातावरण प्रदुषित गर्ने क्रियाकलापहरू जस्तैः माटो, पानी र ध्वनी तथा वायु प्रदुषण हुने क्रियाकलापहरू गर्न गराउन,

(ज) स्थानीय समुदायको संस्कृति र स्थापित परम्परालाई नकरात्मक असर पुऱ्याउने क्रियाकलापहरू गर्न गराउन ।